

És mot comú en francès (*nuque*) i bastant freqüent en italià (*nuca*), però poc usual en les llengües ibero-romàniques. En el sentit de 'occípit' es documenta en italià ja en Ariosto (1516) i en francès en Charles Etienne (1546).² En els textos lexicogràfics catalans *nuca* 'occípit' no apareix fins a Belv. (1805) i és avui de to literari al costat de *clatell*; en portuguès és també d'ús escàs (Morales no cita autoritats). En castellà en aquest sentit es troba cap al final del S. XVI (Percivale, 1591; Covarrubias, 1611), però no figura en els autors clàssics del mateix període i actualment és paraula més aviat literària i del llenguatge refinat; però com observa el DECH això no ha impedit que passés al llenguatge rústic de certes comarques per la intervenció dels curanderos i veterinars que solen tenir una predilecció pels termes cultes.³

En baix llatí *nucha* fou un terme d'anatomia i fou adoptat pels tècnics savis italians de l'Escola de Salerno, dirigit per l'àfrica italianitzat Constantí de Cartago (S. XI). Aquest en realitat va usar *nucha* en una obra seva indicant a més que és mot àrab.⁴ Sainéan en la seva esmentada obra, *L'histoire natur.*, p. 350, fa constar que els passatges com «*Nucha est pars cerebri*» i algun altre que apareix en francès Canon són inspirats en Avicenna. Devic per la seva part va mostrar que l'àrab *nuḥā* 'medulla espinal', mot literari essencialment, està ben documentat en els mestres de l'Anatomia i la Medicina àrab i persa.⁵ *Nucha* o *nuca* apareix també en les llengües vulgars romàniques en alguns textos medievals de tema mèdic o enciclopèdic.⁶ En català en la traducció de l'esmentat text àrab d'oftalmologia d'Alcoati l'autor fa referència a *nucha* quan parla dels nervis òptics (allí anomenades *venes buides*) dient: «és especialment menys de les altres venes que naxen del cervel e la *nucha* e [h]an a ésser per força buides» i més avall «totes les venes can (quan) se lunyen del cervel e de la *nucha* són pus dures» (p. xij); i en *Quesits i perquens* (1492): «Los nervis naxen del cap e de la *nuça* [sic]». En francès en el llibre de cirurgia de H. Mondeville (1314): «Un large pertuis par lequel ist la *nuche* du cervel portant le sens et le mouvement à tous les membres», i «Tous les ners, si com il nessent de la *nuche*»;⁷ i en italià en un passatge de Dante: «così 'l sovran li denti a l'altro pose / là 've 'l cervel s'aggiugne con la *nuca*» (*Infern.* xxxii, 129).⁸ En occità tenim aquest exemple que ens dona Raynouard (s. v. *nuca, nucha*) de l'*Elucidari* que és del S. XIV: «Mezòlh de la 'squina dit *Nucha* pels phisicias»; en un altre passatge breu del mateix text que ens dona Raynouard *nuca* apareix com a sinònim de *servitz* (ll. *cervix* 'occípit').⁹

En el canvi de *nuca* 'medulla espinal' a 'occípit' s'ha vist una influència d'un altre mot tècnic que en els textos en baix llatí apareix com a *nocra, nucrati* o *al-nocrati*, 'occípit, nuca';¹⁰ les dues darreres formes són el genitiu de l'àrab culte *nuqrati*, corresponents a *núgra* 'clot', 'cavidad', abreviació de *nuqrā ar-rāqaba* 'la depressió de l'occípit', que amb aquest significat apareix en l'egipci Boqtor i ja abreviat en *núgra* en l'estudi de l'àrab africà per Humbert, i a més en el diccio-

nari clàssic del Firuzabadí (S. xv).¹¹ *Nucra* i *nucha* s'usen en els textos dels anatomistes romànics fins al S. XVIII, l'època en què s'acaba l'ús del llatí científic, distingides curosament en el llenguatge dels savis tècnics (així *nucra* 'occípit' i *nucha* 'medulla espinal' en Berengarius Carpensis, S. XVI), però en infiltrar-se en les llengües vulgars es devia produir la confusió entre els dos mots amb *nuca* rebent el significat de 'occípit' (en francès i en italià des del S. XVI, i en occità probablement ja en el S. XIV). Arriba a aquesta conclusió JCoromines llegint l'article de Schuchardt (*DECH* IV, 243a2ss.) i abans d'ell, Wartburg, evidentment també a base del mateix article, havia afirmat aquesta tesi en les seves esmenes al diccionari de Bloch.

Aquí voldríem afegir que s'ha de tenir en compte la possibilitat d'una mutació semàntica directament de 'medulla espinal' a 'occípit'. Com hem vist supra en un context com el que hem notat en els exemples antics catalans, que no eren coneguts al DECH, *nuca* es podia identificar com a 'occípit' en el llenguatge dels no tècnics de l'anatomia (n. 6). El citat passatge de Dante on hom fa referència al punt entre el cervell i la medulla espinal ens presenta un altre context que podria produir la mateixa confusió de sentit amb 'occípit', i hem cridat l'atenció a més sobre l'article de Nebrija (n. 6), que ens mostra que *nuca* es podia pendre com 'cerebel', si bé aquesta acceptió no ha tingut continuïtat en castellà. En conclusió creiem que en alguna o algunes de les llengües que ens interessen la confusió amb *nucra* 'occípit' seria responsable del canvi, en una altra podien operar els dos factors, i en alguna altra hom simplement associaria *nuca* 'espina dorsal' que comença en l'occípit' amb 'occípit'. Ens cal acceptar aquesta possibilitat, car no és ben clar si *nucra* s'hagués usat en totes les llengües vulgars que han efectuat el canvi semàntic en qüestió.

DERIV.: *Nuquera* 'clatellera de la capa o samarra' (usual a Tamarit de Ll., i a Roda, segons Amades, *BDC* XIX, 176).

¹ Té en compte els dos articles de Schuchardt, en les seves *Roman. Etymol.* II, 29 (a. 1899) i en els *Sitzungsberichte* de l'Acad. de Berlín (1917, 159-164), a més de Devic (s. v. *nuque*), Dozy (*Suppl.* II, 649-50), que accepten la base àrab *nuḥā*. Pel que fa a les formes aberrants que causaven escrúpols a Schuchardt, JCoromines fa constar que són de data recent i s'expliquen com a alteracions vulgars de *nuca*, mot d'origen estranger: així l'it. dial. *gnucca* (Milà, Modena, Venècia, i documentat en dos autors del S. XVII), amb variant *gnōca* (Roma) o *gnocca* (Bolònia), suposa un encruament de *nuca* amb l'it. *nocchio* 'nus de la fusta', 'pinyol de fruita', *gnocco* (< *niocco* < *nocchio*) 'espècie de pilota o dolç de massa amb suc de carn', *nocca* o *nòccola* 'nus dels dits', i *nnocca* «escrescenza carnosa che i tacchini hanno sul capo» (Mangò, *Teatro Siciliano*, 1961, p. 115), que són tots del ll. NUCLEUS o del longob. *kobba* 'nus dels dits' (*DECH* IV, 243a16ss.). — ² En aquest es troba: «Ce qui se voit au derriere de la teste, depuis la partie occipitale jusque aux espau-